

MOZAIKOK A MODERN MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉBŐL

AZ ELTE BTK ÚJ- ÉS JELENKORI
MAGYAR TÖRTÉNETI TANSZÉK
DOKTORANDUSZ KONFERENCIÁJA

PROGRAM

2013. JÚNIUS 6–7.

(CSÜTÖRTÖK–PÉNTEK)

ELTE BTK SZEKFÚ GYULA KÖNYVTÁR

2013. JÚNIUS 6. (CSÜTÖRTÖK)

10:00–10:10 – DR. DEZSŐ TAMÁS, a Kar dékánjának köszöntője

10:10–10:20 – DR. ERDŐDY GÁBOR, a Doktori Program vezetőjének köszöntője

10:30–11:30 – I. SZEKCIÓ – „A HOSSZÚ 19. SZÁZAD”

SZEKCIÓVEZETŐ: **DR. PAJKOSSY GÁBOR**

SZILÁGYI ADRIENN: A Harruckern-uradalom társadalom- és gazdaságtörténeti vonatkozásai 1790–1853 között a Harruckern örökösök közös családgyűléscinek tükrében

A Harruckern-uradalom 1798. évi felosztása ellenére az uradalom örökös családjainak közös tanácskozása egészen 1853-ig fennmaradt. A közös gyűlések szükségességét leginkább a csabai ráta indokolta, mely több örökös család között oszlott meg. A családok közötti kapcsolattartás mellett a tanácskozás a csabai uradalom irányítását, ügyvitelét, a közös perek vitelét, a befutó keresetek megválaszolását, az úriszék megtartását, a haszonvételek, árendák kiszabását, behajtását is intézte. A tanácskozás szükséges elemeként pedig a családgyűlések rendszabása, adminisztrációja is kialakult, sőt közös tisztségeket hívott életre az évtizedek során. A családgyűlés számára a legnagyobb kihívást a Stockhammer részek bírói zár alá vétele, s annak elidegenítése jelentette, hiszen a família birtokainak „családon belül” tartása több gyűlés összehívását kívánta meg. Az előadás ezen a családgyűlési jegyzőkönyveken keresztül mutat rá az uradalom igazgatásának fontosabb elemeire, gazdasági és társadalmi vonatkozásaira.

MELKOVICS TAMÁS: Főrendi liberális ellenzék az 1839–1840-es országgyűlésen

A reformkori országgyűlések főrendi táblájának egyházi és világi főnemességét leginkább a reformok hátráltatójaként, az udvarhoz közel álló politika képviselőjeként ismerjük. Az 1839–1840-es országgyűlésen azonban valamelyest változik ez a kép. Az egyik póluson megjelenik a tehetséges Desseffy Aurél, aki elindítja a „fontolva haladás” programját. Ez a csoportosulás már elkülöníti magát az úgynevezett „csontkonzervatív” táborról. A másik póluson pedig Batthyány Lajos kezdi meg a liberális főrendi ellenzék megszervezését. A konzervatív főrendi többséget Dénes Iván Zoltán kutatásai nyomán már ismerhetjük, a liberális kisebbségnek viszont csak egy-egy kiemelt tagjával foglalkozott mélyebben a történelmi kutatás. Pedig a titkosrendőri jellemzések már 1840-ben is 46 főnemest sorolnak be az ellenzéki kategóriák valamelyikébe. Az előadás kísérletet tesz az ellenzéki csoportosulás körülhatárolására, valamint a liberális mag körvonalainak megrajzolására.

SIMON BERNADETT: „...egész Budapest illuminálva volt...” – Az 1896-os Millenniumi Ezredéves Országos Kiállítás női szemmel

Az 1896. május 2. és november 3. között megrendezett Millenniumi Ezredéves Országos Kiállítás célja a múlt bemutatása mellett a jelen reprezentálása, illetve egy olyan jövőkép kialakítása volt, amely méltán emelte Budapestet az

európai nagyvárosok sorába. Az előadás két forrásértékű hivatkozás alapján vázolja az eseményt: az egyik Maucha Ilona (Helén néni) naplója, a másik M. Hrabovszky Júlia (Zsüli Néni), korának ismert írónőjének visszaemlékezése. A két írás – noha az egyik közvetlenül az adott napon, a másik csak évtizedekkel később lett lejegyezve – több azonos eseményt, kiállítási helyszínt is megemlít, amely jól tükrözi, hogy legyen szó hétköznapi vagy ismert személyről, fiatalabbról vagy idősebből az 1896-os Millenniumi Ezredéves Országos Kiállítás a kor minden emberét magával ragadta újszerűségével, ünnepélyességével és meseszerűségével.

11:30–11:45 – Az I. szekció kérdései

12:00–13:00 – II. SZEKCIÓ – ELŐADÁSOK A 20. SZÁZAD ELEJÉRŐL

SZEKCIÓVEZETŐ: **DR. ZEIDLER MIKLÓS**

BERN ANDREA: Kormányzóhelyettes-választás a világ-sajtóban

1942. február 19-én délelőtt a magyar parlament két házának együttes ülése utódlás nélküli joggal kormányzó-helyettesé választotta Horthy Istvánt, az államfő idősebbik fiát, aki korábban a Magyar Államvasutak elnöki tisztségét töltötte be. Mintegy nyolcéves folyamat zárult le ezzel az aktussal. A kormányzó 1936-tól gondolkodott azon, hogyan lehetne államfői tisztségét családján belül örökíteni. A különböző politikai erők felett győzelmeskedve 1941. december végére úgy tűnt, sikerül régi álmát valóra váltani: István fiát utódlási joggal bíró kormányzó-helyettesé választatni. Tervét maga Horthy István húzta keresztül. Az előadás azzal kíván foglalkozni, hogy a magyar kormányzóhelyettes-választás milyen visszhangot keltett a világsajtóban, amelyhez mintegy harminc ország hírárchívumának korabeli cikkei szolgálnak alapul. A híráramlás útja egészen pontosan követhető, illeszkedik a nagyhatalmi viszonyokhoz, szövetségi függésekhez, és természetesen minden áttételi ponton bizonyos mértékben torzult a híradás.

CSIK TAMÁS: Választójogi „határvonalak” a társadalomban. Az 1904-es választójogi statisztika.

Az előadás a több választójogi reformtervhez is kötődő 1904-es statisztikai összeírás adatait elemzi. Hosszabb távon a kutatás az 1910-es népszámlálással együtt tartott hasonló adatfelvétel elemzését célozza, azonban ezúttal csak az első összeírás alapján kerülnek meghatározásra azok a „határvonalak”, amelyek az ekkor szavazati joggal rendelkezőket elválasztották az azt nélkülözőktől. A későbbiekben szintén a kutatás része lesz a választójogi „határvonalak” vizsgálata az 1905-ös Kristóffy-féle törvénytervezet és az 1908-as plurális választójogi törvényjavaslat alapján. A vizsgálódás célja azonban nem a korabeli magyar társadalom bemutatása, mivel erre a statisztikai táblák önmagukban alkalmatlanok. Az országos adatok elemzése mellett bemutatásra kerülnek a statisztika elkészítésének körülményei is, csakúgy, mint a választójogi reform szempontjából kiemelkedő jelentőségű nemzetiségi

megyék vizsgálata.

CSONKA LAURA: A népbiztosok pere (1920)

1920-ban Budapesten bíróság elé állították a Tanácsköztársaság tíz volt népbiztosát. Az előadás azt kívánja bemutatni, hogy a per lefolytatásával, illetve a népbiztosok elítélésével a kiépülő Horthy-rendszernek milyen politikai és ideológiai céljai voltak. Az itthon maradt és el nem menekült népbiztosok személyén keresztül kívánták felelősségre vonni és elítélni a Tanácsköztársaságot és a bolsevizmus eszméjét. Figyelemre méltó, hogy a per során nemcsak a Tanácsköztársaságot támadták, hanem az azt megelőző kormányokat is. A vizsgálódás különös hangsúlyt helyez a vádiratra, a vádbeszédre, illetve az ítélet bemutatására, mivel ezeken a forrásokon keresztül teljes képet kaphatunk arról, hogy a bíróság milyen véleménnyel volt személyükről, korábbi tevékenységükről és magáról a Tanácsköztársaságról. A per tehát lehetőséget teremtett a Horthy-rendszernek arra, hogy a törvényesség látszatának fenntartásával elítélje a Tanácsköztársaságot, illetve ezen keresztül tovább erősítse saját legitimitását.

13:00–13:15 – A II. szekció kérdései

13:15–13:55 – EBÉDSZÜNET

14:00–15:00 – III. SEKCIÓ – AZ 1930-AS ÉS 1940-ES ÉVEK

SEKCIÓVEZETŐ: **DR. SZERENCSES KÁROLY**

GRÓSZ ANDRÁS: Bleyer Jakab utolsó parlamenti beszéde (1933)

A magyarországi németiség egyik legjelentősebb alakja, Bleyer Jakab – egyetemi tanár, parlamenti képviselő, egykori nemzeti kisebbségi miniszter – 1933. május 9-én szólalt fel utoljára a képviselőházban és a hazai németek követeléseinek ismertetése mellett keményen bírálta az 1918 utáni magyar kormányok kisebbségpolitikáját. Felszólalása vihart kavart nemcsak a magyar országgyűlés falain belül, hanem azon kívül is, sőt a sajtóban is komoly visszhangot váltott ki. Bár Bleyer beszéde jelentős vitát generált a közéletben, nem a kezdetét, hanem egyik állomását jelentette a magyar kisebbségpolitikáról folyó diskurzusnak. A vitában nemcsak az ellenzéki és kormánypárti padsorokból, hanem Bleyer egyesületéből is számos hozzászólás hangzott el, de megszólalt az ügyben Bethlen István, Gömbös Gyula és Bajcsy-Zsilinszky Endre is. Az előadás egyrészt próbálja megvilágítani, hogy Bleyer felszólalása pontosan milyen főbb elemeket tartalmazott és hogyan viszonyultak az általa elmondottak a hazai németiség céljaihoz és akkori helyzetéhez, másrészt pedig azokat a reakciókat mutatja, amelyek válaszul minderre elhangoztak. Cél elsősorban tehát a parlamenti felszólalások alapján a különböző politikai irányzatok álláspontjának felvázolása az 1930-as évek első felében a német kisebbségi kérdéssel kapcsolatban. Nem érdektelen továbbá az sem, hogy hogyan jelent meg az 1933 decemberében elhunyt Bleyer utolsó parlamenti beszéde a historiográfiában.

ERDŐS KRISTÓF: Adalékok az 1944-45-ös magyar menekülthullám történetéhez

A második világháborút követő magyar emigráció első hulláma a kevésbé kutatott témák közé tartozik. Az előadás a kapcsolódó forráskiadványok és szakirodalom eredményeihez kíván adalékokkal szolgálni a budapesti, bécsi és salzburgi önálló kutatás alapján. A felhasznált források nagy részét a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének levéltári és könyvtári anyaga teszi ki, illetve az emigráns magyar sajtó és osztrák belügyminisztériumi források. Vöröskeresztes források szerint 1945. október 1-jén még mintegy félmillió magyar tartózkodott az ország nyugati határain túl. Az előadás egyik fő célja a magyar menekültmozgások nyomán követése különböző, eddig publikálatlan statisztikák, jelentések alapján.

GALAMBOS PÉTER: Magyar belügyminiszterek koncepciói perei 1945 után

1945 után a koalíciós időszakban hiába volt az FKGP az ország legerősebb pártja, akaratát nem tudta rákényszeríteni a szovjetek által támogatott MKP vezetésére. A politikai hatalom legfontosabb hivatalát – a Belügyminisztériumot – így ettől kezdve a kommunisták vezették. Ennek köszönhetően a közigazgatás, a rendőrség és a választások lebonyolítása is az irányításuk alá került. Érdekes párhuzam, hogy a kommunista diktatúra (Rákosi-rendszer) kiépítése után ezek a vezetők „főlösegesek” lettek, politikai perek vádlottjaivá váltak. Az előadás következőképp Rajk László, Kádár János, Zöld Sándor és Nagy Imre belügyminiszteri munkásságát és későbbi pereiket veszi górcső alá.

15:00–15:15 – A III. szekció kérdései

15:30–16:30 – IV. SEKCIÓ – ELŐADÁSOK 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBŐL

SEKCIÓVEZETŐ: **DR. IZSÁK LAJOS**

NENOV GYÖRGY: Az 1949-es alkotmány

Az előadás rövid elméleti bevezetés után vázolja az első magyar írott alkotmány létrejöttének a körülményeit, majd elemzi az 1949-ben elfogadott magyar alaptörvényt. Az alkotmány ismertetése mellett kitér az államszervezet működésére, valamint egy rövid kitekintést tesz a második világháborút követő kelet-európai alkotmányfejlődés néhány fő elemére. Az előadás néhány mondatban szól a szocializmus idején végbement főbb, alkotmánytörténeti szempontból jelentős változásokról.

CSEH JÓZSEF: A Magyar Néphadsereg újjászervezésének néhány problémája 1956–1962

Az 1956. évi forradalom a Magyar Néphadsereg fejlődésében is komoly cezúrát jelentett. Az év novemberére a hadsereg jelentős részben dezorganizálódott, ugyanakkor ezzel egy időben az újjászervezés kérdése is felmerült. Ennek végrehajtása a Varsói Szerződés Egyesített Fegy-

veres Erőinek Főparancsnokságával szorosan egyeztetve zajlott. Az előadás az újjászervezés folyamatának fontosabb eseményeit és összefüggéseit igyekszik megvilágítani az 1956. november 4-i szovjet intervenciótól 1962-ig, amely év januárjában – több hasonló irányú szimbolikus esemény mellett – a Magyar Néphadsereg átvette az ország légtérvédelmét a szovjet csapatoktól. A Magyar Néphadsereg belső szerkezetében történt átalakulások mellett az előadás kitér a magyar hadsereg helyzetének szélesebb nemzetközi összefüggéseire is.

KOHÁRI NÁNDOR: A Független Kisgazdapárt újjászerveződése és bekapcsolódása a politikai életbe 1988–1989 folyamán.

Az előadás célja bemutatni, hogy a Független Kisgazdapárt hogyan és miként vett részt az ellenzéki politizálásban 1988–1989 folyamán. További célunk rávilágítani arra, hogy az ellenzéki együttműködésnek mikor és milyen igényei merültek fel, illetve ezek az igények milyen fórumokon jelentek meg. A rendszerváltásnak nevezett folyamat sarkalatos politikai és közjogi kérdéseiben a Kisgazdapárt mikor és milyen álláspontot alakított ki, ezt kik és hogyan képviselték. A fentiekben túl az előadás ismerteti az Ellenzéki Kerekasztal működésével és célkitűzéseivel kapcsolatos kisgazda álláspontok kialakulását és megjelenését, illetve a Kisgazdapárt részvételét az Ellenzéki Kerekasztal munkájában.

16:30–16:45 – A IV. szekció kérdései

16:50 – AZ ELSŐ NAP ZÁRÁSA

17:00 – SZABADIDŐS PROGRAM

2013. JÚNIUS 7. (PÉNTEK)

10:00–11:00 – V. SEKCIÓ – ELŐADÁSOK A „KIS MAGYAR VILÁGBÓL”

SEKCIÓVEZETŐ: **DR. PRITZ PÁL**

TÓTH LÁSZLÓ: Erdély a magyar képviselőházban

A Magyarország és Erdély unióját kimondó kolozsvári országgyűlés 93. évfordulóján, 1941. május 28-án tartotta alakuló nagygyűlést az Erdélyi Párt. A majd száz évvel korábbi eseménynek is otthont adó Redut karzatos báltermét zsúfolásig megtöltötte a több száz megyei küldött. Az általuk megválasztott vezető testületekben ott találjuk a második bécsi döntés után Erdélyből behívott képviselőket, akik 1940 októbere óta voltak a Magyar Országgyűlés tagjai. Máig sem teljesen tisztázott, hogy miért pont ők lettek behívva, és ellentétben a kormánypárthoz csatlakozó felvidéki vagy kárpátaljai társaikkal, miért döntöttek az önálló pártalakítás mellett.

SÁRÁNDI TAMÁS: „... részemre ... megfelelő állást nyújtani szíveskedjék” – Álláskérő levelek érvrendszere az észak-erdélyi magyar katonai közigazgatás időszakából

A magyar katonai közigazgatás pár hónapos észak-erdélyi működése kapcsán elég kevés forrásunk van, ami a „lenti

világról”, a helyi magyar lakosság szemszögéből világít rá az uralomváltás nyomán kibontakozó folyamatokra. Ennek megismerésére alkalmas és jó forráscsoportnak tűnik a magyar lakosság által beküldött úgynevezett „álláskérő levelek”. Mivel a forrástípusok döntő részét a hatalom képviselői kreálták, így azok a dokumentumok a hivatalos álláspontot tükrözik egy-egy kérdés kapcsán. Ezzel szemben az „álláskérő levelekben” az egyének, a helyi magyar lakosság tagjai szólnak meg, így a levelek hiteles forrásnak tűnnek annak mérésére, hogy mit is gondoltak ők a visszatérő magyar közigazgatásról, s arról, hogy ismét a magyar állam polgárai lehetnek? Az előadás levelek szövegét alapul véve tartalomelemző módszer segítségével igyekszik vizsgálni a beküldő személy társadalmi háttere, illetve a felsorakoztatott érvek közötti esetleges összefüggéseket. Az elemzés alapjául a Szatmár megyei katonai parancsnokságokhoz beküldött 183 levél szolgált.

NAGY JÓZSEF: Székely határőrség modern keretek között vagy hadászati tévedés? Apák és fiaik együtt a lövészárokból 1944 őszén Magyarország keleti határán.

A második bécsi döntés után két évvel, 1942-ben a magyar katonai felső vezetés utasítást adott a székely határőrség megszervezésére. Többek között Kozma István vezérőrnagy fáradhatatlan munkájának köszönhetően hamarosan egy húsz zászlóaljból álló katonai szervezet jött létre Székelyföld területén az úgynevezett harmadik korszakotú egyének bevonulatásával. A székely határőr-zászlóaljak feladata háború esetén a harcoló alakulatok tehermentesítése lett volna, saját településeik megvédelmezésével, hiszen Székelyföld sikeres védelme, a terület hátrányos földrajzi helyzete miatt nehezen lett volna megvalósítható a román haderő támadása esetén az akkori helyzetben. 1943 őszén kb. 10.000, a leventeképzés két utolsó évfolyamát képező székely fiatalot vonultattak be katonai szolgálatra, akiket 1944 tavaszán beosztottak a már meglévő határőr-zászlóaljakhoz. Így ugrásszerűen emelkedett az ekkor létrejött Székely Határvédelmi Erők létszáma, azonban a végcél nem valósult meg: a Magyar Királyi Honvédség X. számú hegyi felszerelésű és kiképzésű hadtestének felállítása.

11:15–11:30 – Az V. szekció kérdései

11:30–11:50 – KÁVÉSZÜNET

11:50–13:10 – VI. SEKCIÓ – EGYHÁZTÖRTÉNET

SEKCIÓVEZETŐ: **DR. SIPOS BALÁZS**

KOZÁK PÉTER: „Kinek a pártján áll Krisztus?” – Prohászka Ottokár előadása Nagyváradon

Prohászka Ottokár százötz éve, 1903. január 18-án, vasárnap *Kinek pártján áll Krisztus?* címmel előadást tartott Nagyváradon, a helyi katolikus szabadlíceum az évi első rendezvényén. A „divatos férfiú”, esztergomi teológiai tanár, „határozottan érdekes” felolvasást tartott Nagyváradon, hisz mind az öt (!) helyi napilap beszámolt erről a jelentős eseményről. Az Ady-irodalomból viszonylag ismertek Adynak az előadással kapcsolatos tárcái, publi-

cisztikái és egyéb megnyilvánulásai. Kevésbé ismertek azonban a Prohászka-előadást kiváltó sajtópolemia – helyenként eldurvuló – részletei az Ady névvel fémjelzett *Nagyváradai Napló* és a katolikus konzervatív szintén nagyváradi *Tiszántúl* között. Míg az Ady-recepció igen nagy teret szentelt „a modern teológia rabulistájának”, addig a Prohászka-irodalom nem nagyon foglalkozott ezzel az életrajzi eseménnyel, jóllehet maga a „szentéletű férfiú” több írásában is véleményt nyilvánított Adyról, valamint követőiről.

CUTHNÉ GYÓNI ESZTER: A Mindszenty-per és a ciszterci

Az 1945 utáni magyarországi egyház- és vallásellenes intézkedések tekintetében mérföldkőnek tekinthetjük az 1949. február 3–5. között megrendezett Mindszenty-per. A per eredményeként a hatalmat magához ragadó, majd azt fokozatosan megszilárdító Kommunista Párt „lefejezte” legfőbb hazai ideológiai ellenfelét. A perben hét vádlottat állítottak a bíróság elé, akik – a koncepció szerint – a bíboros ellen felhozott különböző bűncselekmények elkövetésében voltak a társai a főpapnak. Közülük II. rendű vádlottként került bíróság elé Baranyay Jusztin, az akkor 67 éves ciszterci szerzetes, jogászprofesszor. Az előadás az ő szerepét mutatja be a Mindszenty-ügyben. Feltárássra kerül, hogy miért éppen ő került a vádlottak padjára és volt-e jelentősége annak, hogy a ciszterci rend tagja volt. A Mindszenty-ügy vizsgálati dossziéiban Baranyay Jusztin professzor mellett más ciszterci rendtagok neve is felbukkant: Endrédy Vendel, zirci apáté, Hagyó-Kovács Gyula, volt zirci jószágkormányzóé, aki a Zirci Apátság vagyonának kezelője volt ekkoriban és Palos Bernardin ciszterci szerzetesé, aki az ifjúsággal való foglalkozás terén fejtett ki jelentős tevékenységet. Az előadás a velük kapcsolatos ügyekre is kitékint, ugyanis ők az 1951-es és az 1961-es nagy, katolikus egyház elleni persorozatok ciszterci főszereplői.

LUKÁCS MIKLÓS: Az Állami Egyházügyi Hivatal szervezeti változásai 1951–1989 között

Hasonlóan a szovjet érdekszférába tartozó többi kelet-közép-európai államhoz, a második világháborút követően Magyarországon is rövid időn belül megtörtént a kommunista hatalom kiépülése. A magyarországi egyházak állami ellenőrzését ellátó központi szerv az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) lett. Az önálló Hivatal, amelynek egyik fő sajátossága, hogy jogelőd nélkül jött létre és 1989-ben jogutód nélkül szűnt meg, a Minisztertanács felügyelete alá tartozott, szervezétével és működésével kapcsolatos kiadásainak fedezéséről az állami költségvetés gondoskodott. Feladata az egyházakkal kapcsolatos munka irányítása volt, amelyhez az ÁEH megkapta a magyarországi egyházak feletti teljes körű adminisztratív felügyelet jogát. Az egyházak – és így a vallásos társadalom – politikai befolyásolására, széles körű megfigyelésére, ellenőrzésére, korlátozására minden adminisztratív eszköz rendelkezésére állt, és a rendkívül gyorsan kiépülő központi és országos hivatali szervezet pedig megteremtette ennek feltételeit is. A hatékony egyházpolitika-irányítást és végrehajtást szolgáló változásokat, „*finomhangolásokat*” kívánja bemutatni jelen előadás.

WIRTHNÉ DIERA BERNADETT: Rendszeren kívülről a rendszerbe: a Fekete Hollók újabb csoportja. A Mária Légió útja Magyarországon.

1961-ben az államhatalom hatalmas erővel lépett fel a Katolikus Egyházhoz tartozó papok és világiak ellen. Az akció érintett titokban működő szerzetesrendeket, vallási csoportokat és betiltott egyesületeket is. Az előadás célja Mária Légiót bemutatása. Magyarországi léte különleges egyfelől azért, mert a kommunista diktatúra évei alatt bontakozott ki, másfelől pedig azért, mert nem magyar alapítású szervezetként működött. A cím ezért kettős értelemben is megfogalmazza a Mária Légió rendszeren kívüliségét: külföldiként és katolikusként létezni Kádár János Magyarországon. Ezt az állapotot nem lehetett sokáig fenntartani, így a szervezők letartóztatásával és meghurcolásával 1961-ben a rendszeren belülré került a Mária Légió.

13:10–13:30 – A VI. szekció kérdései

14:00 – A MÁSODIK NAP ZÁRÁSA

15:00 – SZABADIDŐS PROGRAM